

Asia: VN/5904/2019

Luonnos Suomen arktisen politiikan strategiaksi

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Valtioneuvoston kanslian lausuntopyyntö (VN/5904/2019): Suomen arktisen politiikan strategian luonnos

Saamelaisneuvosto on saamelaisten yhteinen riippumaton kulttuuripoliittinen ja poliittinen järjestö, joka toimii Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän saamelaisten kansalaisjärjestöjen yhteistyöelimenä. Saamelaisneuvosto perustettiin vuonna 1956 ja se on yksi maailman vanhimmista alkuperäiskansojen järjestöistä.

Saamelaisneuvosto on työskennellyt arktisten asioiden parissa sen alkuaajoista lähtien ja on yksi kuudesta Arktisen neuvoston pysyvistä osallistujista. Arktisen alueen lämmetessä muuta maapalloa nopeammin kansallinen ja kansainvälinen kiinnostus aluetta kohtaan on kasvanut ja Saamelaisneuvosto on arktisten valtioiden tavoin julkaissut arktisen strategiansa ohjaamaan työtään alueella.

Kuten Suomen arktisen politiikan strategialuonnoksessa todetaan Lapin maakunnalla on erityinen merkitys, kun puhutaan Suomen arktisesta alueesta maantieteellisesti. Painotamme, että myös Lapin maakunnan asukkailla tulee olla erityinen merkitys tässä yhteydessä.

Suomen hallitusohjelmassa ja luonnoksessa Suomen arktisen politiikan strategiaksi kuin myös Saamelaisneuvoston arktisessa strategiassa painotetaan arktisen yhteistyön merkitystä. Luonnoksessa tulee kuitenkin korostaa yhteistyötä saamelaisten kanssa muutoinkin kuin Arktisen neuvoston työn yhteydessä, saamelaiset yhteistyöelimet tulee mainita luetellessa kansainvälisiä ja alueellisia yhteistyötahoja.

Elämme tällä hetkellä aikaa, jossa kaikkea toimintaa värittää COVID-19-pandemia. Kuten luonnoksessa mainitaan uusien pandemioiden riski kasvaa mm. ikiroudan sulamisen myötä. Harvaanasutut alueet kohtaavat erityishaasteita tällaisissa tilanteissa ja haasteiden yhteydessä tulisikin mainita myös harvaanasuttujen alueiden rajallinen hoitokapasiteetti ja sen turvaaminen. Tässä ei olla onnistuttu COVID-19-pandemian aikana. Matkustaminen valtion sisällä etelästä pohjoiseen on sallittua, vaikka etelässä tartuntatiheys on huomattavasti korkeampi kuin pohjoisilla alueilla. Tilanne onkin huonontunut Lapin maakunnassa eteläsuomalaisen viettämää talvilomansa alueella. Lisäksi tätä vasten vaikuttaa perusteettomalta, että Pohjoismaiden rajojen molemmiin puolin asuvat pohjoisen yhteisöt ja perheet eivät voi ylläpitää perhesuhteitaan ja harjoittaa elinkeinojaan täysimittaisesti. Tulevaisuudessa tuleekin varmistaa, että saamelaisen oikeudet alkuperäiskansana toteutuvat myös esimerkiksi pandemioiden aiheuttamien poikkeusolojen aikana.

PAINOPISTEALUE 1: Ilmastonmuutos, hillintä ja sopeutuminen

Luonnon kantokyvyn ja ilmaston suojeleminen on saamelaisille elintärkeää. Pidämme hyvänä strategisena toimenpiteenä saamelaisten ilmastopaneelin perustamista. Saamelaisten ympäristön tuntemus on tärkeää saamelaisille ja heidän hyvinvoinnilleen, mutta myös runsas tietolähde muille, jotka haluavat ymmärtää arktista ekosysteemiä. Ilmastopaneeli vahvistaa saamelaisten perinteisen tiedon tunnustamista ja näin varmistaa, että perinteinen tieto otetaan huomioon kaikessa arktista aluetta koskevassa päätöksenteossa.

Kaikkien luonnonvarojen hyödyntävien hankkeiden Saamenmaalla on parannettava saamelaisten ruokaturvaa, eikä huonontaa sitä. Onkin positiivista, että paikallisten elinkeinon, erityisesti poronhoidon, jatkuminen turvataan ja näin edistetään arktista ruokaturvaa. Olisi kuitenkin tärkeää tarkentaa millä toimenpiteillä poronhoidon jatkuminen muuttuvassa ilmastossa turvataan. Saamelaisten ilmastonmuutoksen sopeutusohjelman laatiminen on yksi tällaisista toimenpiteistä ja se tuleekin kirjata strategian toimenpiteisiin konkreettisena tavoitteena eikä vain selvitettävänä ehdotuksena.

PAINOPISTEALUE 2.1: Asukkaat, hyvinvoinnin edistäminen

Kaikki saamen kielet ovat uhanalaisia ja tarvitsevatkin erityistä huomiota ja toimenpiteitä. Jotta perus- ja toisen asteen koulutus olisi kaikille yhdenvertaista, täytyy saamenkielisen opetuksen saatavuus taata saamelaisten kotiseutualueella ja kuin myös sen ulkopuolella. Saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävälle opetukselle on taattava pysyvä rahoitus ja etäopetuksen edellytyksiä vahvistettava. Myös saamenkielisen kielipesätoiminnan rahoitus on vakiinnutettava, jotta toiminta

saadaan vakaalle ja kestäväälle pohjalle. Nämä päämäärät kulkevat käsi kädessä YK:n alkuperäiskansakielten vuosikymmenen (2022–2032) tavoitteiden kanssa, joka tulisikin ottaa huomioon strategiassa.

Tutkimukset Ruotsin puolella Saamenmaata ovat osoittaneet, että 33 % nuorista saamelaisporonhoitajista kamppailee itsemurha-ajatusten kanssa. Nopeilla sosioekonomisilla muutoksilla on vaikutuksia ihmisten terveyteen ja tulevaisuuteen liittyvä epävarmuus voi aiheuttaa henkistä ja fyysistä stressiä. Luonnoksessa viitataan muun muassa Arktisen neuvoston Local to global -projektiin, joka pyrkii ehkäisemään itsemurhia ja tukemaan arktisten nuorten ja yhteisöjen henkistä hyvinvointia, mukaan lukien arktiset alkuperäiskansat. Suomi on yksi projektin vetäjämaista ja se jatkuu vuoteen 2023 asti. Jos vanhat merkit pitävät paikkansa, projektille seuraa jatkoa, sillä Arktisella neuvostolla on ollut aiheeseen liittyen projekteja yhtäjaksoisesti vuodesta 2013 asti. Projekti mahdollisine jatkoineen tulisikin mainita itsemurhia ehkäisevänä ja mielenterveyttä edistävänä strategisena toimenpiteenä.

Julkisessa terveydenhuoltojärjestelmässä ei ole tietoa saamen kielistä ja kulttuurista, eikä se siksi useinkaan onnistu tarjoamaan kielellisesti ja kulttuurisesti sopivia terveydenhuoltopalveluja saamelaisille. Saamelaisille tulisikin taata kulttuurin huomioivat terveyspalvelut, joiden tarjonta ei perustu ainoastaan saamen kielen taitoon. Erityisesti mielenterveyspalveluille on yllä mainitusta syystä tarvetta. Lisäksi Saamelaisten totuus- ja sovintokomission aloittaessa työnsä paine voi lisääntyä entisestään, sillä psykososiaalinen tuki on olennainen osa prosessin onnistunutta toteutumista.

Mallia voitaisiin hakea Norjan puolen SANKS:sta (Sámi Norwegian national advisory unit on mental health and substance abuse), joka tarjoaa mielenterveyden ja päihdehuollon palveluita saamen kielellä ja saamelaisen kulttuurin erityispiirteet huomioon ottaen. SANKS:n tavoitteena on myötävaikuttaa saamelaisten saamaan tasavertaiseen hoitoon mielenterveyden ja päihteiden väärinkäytön aloilla. Saamelaisneuvosto on laatinut yhdessä SANKS:n kanssa Pohjoismaissa asuvien saamelaisten itsemurhien ehkäisy suunnitelman.

Samisoster ry:n Metsäterapia-hanke, jossa tarjottiin päihdehuollon kulttuurisensitiivistä avopalvelua nimensä mukaisesti metsässä, voisi myös toimia mallina saamelaisen kulttuurin huomioiville mielenterveyspalveluille. Kuten luonnoksessa todetaan, luonto on terveyttä ja mielen hyvinvointia vahvistava tekijä.

PAINOPISTEALUE 2.2: Asukkaat, alkuperäiskansojen oikeudet

Painopistealueessa, jossa käsitellään saamelaisten oikeuksia, ei voi olla käsittelemättä ja huomioimatta saamelaisten itsemääräämisoikeutta. Voimassa olevan saamelaiskäräjälain puitteissa Saamelaiskäräjien toimivalta on rajoittunut saamen kieleen, kulttuuriin ja asemaa alkuperäiskansana koskeviin asioihin. Näidenkin asioiden osalta saamelaiskäräjien toimivalta on käytännössä vähäinen. Saamelaisneuvosto pitää tärkeänä, että saamelaisten itsemääräämisoikeutta alkuperäiskansana vahvistetaan ja sen tulee olla myös osa Suomen arktisen politiikan strategiaa.

Saamelaiskäräjälain 9 §:ssä säädetty neuvotteluelvoitesäännös on puutteellinen eikä vastaa

kansainvälisen oikeuden kehitystä ja nykytasoa. Lisäksi ko. neuvotteluelvoitetta on laiminlyöty

valtion toimesta muun muassa Tenon sopimuksen neuvotteluissa vuonna 2016. Neuvotteluelvoite takaa saamelaiskäräjille tilaisuuden tulla kuulluksi ja neuvotella, mutta se ei kuitenkaan takaa, että saamelaiskäräjät tulisivat tosiasiallisesta kuulluksi ja, että saamelaiskäräjien huomiot otettaisiin tosiasiallisesti huomioon neuvottelujen lopputulemassa. Saamelaisneuvosto huomauttaakin, että ei riitä, että alkuperäiskansojen osallistumismahdollisuuksiin vaikutetaan kansainvälisessä arktisessa yhteistyössä, niihin tulee vaikuttaa myös kansallisessa (arktisessa) yhteistyössä. Lisäksi Suomen tulee kehittää, pyrkiessään lisäämään arktisen yhteistyön painoarvoa EU:ssa, pysyviä osallistumismekanismeja saamelaisille EU:n päätöksenteossa.

Saamelaisneuvosto muistuttaa, että Suomi on hyväksynyt vuonna 2007 YK:n alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksen ja sitoutunut toteuttamaan vuonna 2014 hyväksymässään loppudokumentissa ko. julistuksen päämääriä. Julistuksen artiklan 32 mukaan valtioiden tulisi neuvotella vilpittömässä mielessä ja toimia yhteistyössä kyseisten alkuperäiskansojen kanssa näiden omien edustuselinten kautta saadakseen niiden vapaan ja tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen ennen kuin valtiot hyväksyvät hankkeita, jotka vaikuttavat alkuperäiskansojen maihin tai alueisiin ja muihin luonnonvaroihin, erityisesti kehitettäessä, käytettäessä tai hyödynnettäessä mineraali- tai vesivaroja tai muita luonnonvaroja. Painopistealueen strategisten toimenpiteiden tulisikin vahvemmin heijastella YK:n alkuperäiskansojen oikeuksien julistusta ja sen periaatteita.

PAINOPISTEALUE 3.1: Osaaminen, elinkeinot

Kuten painopistealueen tavoitetilassa kirjoitetaan, arktisen alueen talouden kehittämisessä tulee huomioida luonnon kantokyky, ilmaston suojeleminen ja alkuperäiskansojen oikeuksien kunnioittaminen. Tämä huomioon ottaen onkin kummallista, että strategisissa toimenpiteissä saamelaiset elinkeinot on täysin ohitettu. Vaikkakin perinteiset elinkeinot, erityisesti poronhoito mainitaan luonnoksessa muutoin useaan otteeseen. Saamelaiset ovat keskeisessä asemassa, kun tarkastellaan Suomen arktista aluetta ja perinteiset saamelaiset elinkeinot, kuten poronhoito, kalastus ja metsästys, ovat osa saamelaista kulttuuria sekä elämäntapaa. Saamelaisneuvosto kehottaakin toimenpiteisiin lisättävän perinteisten saamelaiselinkeinojen suojelun sekä saamelaisten perinteisten elinkeinojen rahaston perustamisen.

Matkailuritysten tulee ottaa kaikessa liiketoiminnassaan huomioon paikallisten asukkaiden tarpeet ja hyvinvointi. Saamelaisneuvoston arktisen strategian mukaan ehdotamme kehittämään matkailun standardeja, jotka varmistavat, että saamelaisyhteisöt hyötyvät lisääntyneestä ihmisen toiminnasta arktisen alueen hauraassa ympäristössä. Kuten luonnoksessa todetaan, kestävä ja vastuullista matkailua on vain sellainen, joka on kehitetty yhteistyössä alueen saamelaisväestön ja muun paikallisväestön kanssa.

Sama pätee myös muun muassa kaivostoimintaan, tuulivoimaloihin kuin metsätalouteenkin. Kuten strategiassa lukee, pohjoisen elinkeinot ja alkuperäiskansojen oikeudet tulee turvata ja kaikista keskeisistä arktisen alueen hankkeista tulee tehdä perusteelliset vaikutusten arvioinnit.

PAINOPISTEALUE 3.2: Osaaminen, huippuluokan tutkimus

Saamelaiset ovat asuttaneet arktista aluetta vuosituhansien ajan ja ovat elinkeinojaan harjoittaessaan keränneet laajasti tietoa siitä, kuinka arktisella alueella on mahdollista elää ja voida hyvin. Kun arktinen alue muuttuu osittain ilmastonmuutoksen ja osittain uuden luonnonvarojen hyödyntävän toiminnan seurauksena, tarvitaan uutta tietoa siitä, miten nämä muutokset vaikuttavat alueeseen. On tärkeää, että uuden tiedon tuottaminen perustuu arktisilla alueilla asuvien ihmisten tarpeisiin. Saamelaisneuvosto uskoo, että paras tapa tuon tiedon tuottamiselle on saamelaisen perinteisen tiedon tunnustaminen ja sen kunnioittava hyödyntäminen.

Lapin, Oulun ja Helsingin yliopistojen saamen- ja alkuperäiskansatutkimuksesta vastaavat professorit ja apulaisprofessorit sekä Saamelaiskäräjien, Saamelaismuseum Siidan ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksen edustajat ovat keväällä 2018 aloittaneet yhteistyön saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisten periaatteiden luomiseksi perustamalla asiaa valmistelevan työryhmän. Työryhmän tavoitteena on luoda tutkimuseettiset ohjeet, jotka auttavat tutkijoita tekemään kestäväällä pohjalla olevaa saamelaisia koskevaa tutkimusta. Vastaten nykyaikaisen alkuperäiskansatutkimuksen linjauksia ohjeet laaditaan läheisessä yhteistyössä tutkimus- ja saamelaisyhteisöjen kanssa. Saamelaisyhteisöjen osallistaminen jo ohjeiden laatimisvaiheessa toteuttaa osaltaan alkuperäiskansan itsemääräämisoikeutta sekä noudattaa alkuperäiskansaoikeuksien keskeistä vapaaseen ja tietoon perustuvaan ennakkosuostumuksen periaatetta.

PAINOPISTEALUE 4: Infrastrukturi ja logistiikka

Rovaniemeltä Kirkenesiin suunniteltua Jäämerenratahanketta ei ole mainittu strategiassa, joka toivottavasti tarkoittaakin sitä, että ko. ratahanketta ei haluta enää edistää valtion tai muidenkaan tahojen toimesta. Suunniteltu Laurila-Tornio-Haaparanta välin sähköistys hanke hyödyntäisi jo

olemassa olevaa infrastruktuuria ja samalla liittäisi Pohjois-Suomen liikenneväylät Narvikin sataman kautta Jäämerelle ja Kaukoitään.

Lisääntynyt paine Narvikin satamaa kohtaa, tarkoittaa väistämättä sataman laajentamista. Tämä tulisi tehdä yhteistyössä alueen saamelaisten kanssa. Suomen tulee myös käyttäessään Norjan ja Ruotsin rautateitä rahoittaa aitojen ja siltojen rakennusta, joilla ehkäistään muun muassa porovahinkoja. Tämä tulee myös tehdä alueiden saamelaisia yhteisöjä kuunnellen ja kunnioittaen.

Helander Ida-Maria
Sámiráđđi - Saamelaisneuvosto - Ihmisoikeusosasto